

УДК 378.14:372.857

Наталія Грицай

ІНДИВІДУАЛЬНА ТРАЄКТОРІЯ МЕТОДИЧНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ БІОЛОГІЇ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті обґрунтовано важливість проектування індивідуальної траєкторії методичного становлення майбутніх педагогів у вищому навчальному закладі. Розкрито сутність понять «професійне становлення», «методичне становлення», «індивідуальна траєкторія». Виокремлено рівні методичного становлення майбутніх учителів біології та його етапи. З'ясовано роль методичного портфоліо у реалізації індивідуальної траєкторії становлення педагога.

Ключові слова: методична підготовка, професійне становлення, методичне становлення, індивідуальна траєкторія, майбутні вчителі біології.

Сучасна система педагогічної освіти висуває підвищені вимоги до особистості майбутнього вчителя біології. Так, сьогодні необхідним є формування педагога нового покоління, кваліфікованого фахівця у своїй галузі, здатного до творчого застосування знань та вмінь, компетентного розв'язання професійних завдань, самореалізації та самовдосконалення у професійній діяльності.

Підготовка вчителів має бути спрямована не на формування абстрактного фахівця з визначеними професійними якостями, а на становлення цілісної особистості – професіонала, що гармонійно поєднує особистісні та професійні якості. Крім того, студент із пасивного об'єкта навчання повинен перетворитися в суб'єкт, який знає, чого він хоче досягнути у професійній діяльності та адекватно оцінює свої здібності.

Отже, зміни у системі освіти України актуалізують проблему професійно-особистісного становлення педагога, яке буде відповідати сучасним вимогам суспільства. Саме від особистості вчителя залежить якість навчання і виховання учнів у загальноосвітній школі.

У контексті пропонованого дослідження необхідним є розгляд одного з важливих аспектів професійної підготовки майбутніх педагогів – методичного становлення студентів у вищих навчальних закладах.

Проблему формування особистості сучасного педагога досліджували такі вчені, як В. Андрущенко, С. Гончаренко, Р. Гуревич, М. Євтух, Е. Зеєр, І. Зязюн, В. Кремень, А. Маркова, Л. Мітіна, Є. Павлютенко, В. Сластьонін, І. Табачек, О. Шахматова та ін.

Теоретичні та методичні засади професійного становлення майбутніх учителів розкрито в дисертаціях Р. Галустова, Н. Зеленко, Л. Коновалової, В. Любичевої, В. Орлова та ін.

Питання впливу індивідуальних особливостей вчителя на його професійний розвиток вивчали В. Зягвизинський, Є. Клімов, А. Маркова, О. Пехота, І. Шамсудинова та ін.

Поняття про індивідуальну освітню траєкторію висвітлено у працях Г. Бордовського, Є. Клімова, В. Мерліна, А. Хуторського, І. Якиманської та ін.

Предметом наукового пошуку І. Бережної було педагогічне проектування індивідуальної траєкторії професійного розвитку майбутнього фахівця.

В. Любичева, В. Монахов, О. Нижников, Т. Смиківська досліджували траєкторію становлення майбутнього вчителя.

Незважаючи на певні досягнення у розробленні проблем професійного розвитку особистості, методичне становлення майбутніх учителів біології в Україні не було предметом комплексного психолого-педагогічного вивчення.

Мета статі: з'ясувати сутність професійного та методичного становлення вчителя, визначити траєкторію методичного становлення майбутніх учителів біології у вищому навчальному закладі.

Професійне становлення передбачає якісні зміни особистості у професійній діяльності, досягнення більш високого рівня професійної компетентності, наявність професійно значущих якостей особистості та готовності до постійного професійного зростання та самовдосконалення.

Професійне становлення є тривалим процесом, у ході якого особистість усвідомлює себе як фахівця у певній галузі і засвоює певні види професійної діяльності. Особистість є суб'єктом професійного становлення.

На думку Г. Мешко, становлення педагога як професіонала і суб'єкта продуктивної діяльності – це процес наближення до ідеалів культури, вершин професіоналізму, творчої самореалізації [10].

У ході аналізу наукових джерел встановлено, що вчені по-різному розуміють поняття «професійне становлення».

Так, Е. Зеєр стверджує, що професійне становлення – це процес прогресивних змін особистості під впливом соціальних факторів, професійної діяльності та власної активності, спрямований на самовдосконалення та самореалізацію [6].

Р. Галустов вважає, що професійне становлення особистості є результатом її цілеспрямованого введення до системи професійної підготовки, освіти, самоосвіти та самопідготовки у вирішенні службових завдань. Воно відбувається в процесі діяльності, спілкування, пізнання і самопізнання людиною функціональних завдань професії фахівця за умови багатопланового усвідомлення свого місця в ній [2, с. 59].

Поняття «становлення» як філософська категорія відображає перехід від одного ступеня розвитку особистості до іншого. Тому становлення професіонала можна розглядати як процес послідовного сходження його з однієї сходинки на іншу.

Академік Б. Гершунський у структурі становлення особистості

визначив такі компоненти: 1) грамотність (освітній мінімум; мінімально необхідний рівень знань, умінь, навичок, творчих, світоглядних і поведінкових якостей особистості, який потрібний для включення у різноманітні види діяльності та стосунків і є стартовою основою для подальшого безперервного розвитку особистості); 2) освіченість (грамотність, доведена до суспільно і особистісно необхідного максимуму); 3) професійна компетентність (визначається рівнем власне професійної освіти, досвідом та індивідуальними здібностями людини, його мотивованим прагненням до безперервної самоосвіти та самовдосконалення, творчим і відповідальним ставленням до справи); 4) культура (найвищий прояв людської освіченості та професійної компетентності); 5) менталітет (квінтесенція культури) [3, с. 62].

Е. Зеєр, розглядаючи професійне становлення як динамічний, безперервний процес проектування особистості педагога, виділяє стадії становлення залежно від зміни соціальної ситуації і характеру провідної діяльності:

- оптація (формування професійно-педагогічних намірів, усвідомлений вибір професії на основі врахування індивідуально-психологічних особливостей);
- професійна підготовка (формування системи фахових знань, умінь та навичок з певної галузі, педагогічної спрямованості й системи педагогічних знань, умінь і навичок, набуття досвіду у вирішенні типових професійно-педагогічних задач);
- професійна адаптація (входження у професію, освоєння нової соціальної ролі, професійне самовизначення, формування соціально і професійно важливих якостей, досвіду самостійного виконання педагогічної діяльності);
- професіоналізація (вироблення професійної позиції, інтеграція соціально і професійно важливих якостей і умінь, виконання педагогічної діяльності);
- професійна майстерність (повна самореалізація особистості у творчій професійній діяльності на основі інтегрованих новоутворень) [5].

З огляду на те, що у професійній підготовці майбутнього вчителя важливе місце займає методична підготовка, вважаємо за доцільне виокремити поняття «методичне становлення», що означає розвиток методичних компетенцій та постійне вдосконалення методичних дій щодо вирішення конкретних навчальних ситуацій, формування методичного мислення та вироблення індивідуального методичного стилю. Суттєвим у методичному становленні є самостійне прагнення до постійного вдосконалення й оновлення засвоєних методичних знань, сформованих методичних умінь, аналізу власної діяльності.

Ґрунтуючись на дослідженні Б. Гершунського, зобразимо процес методичного становлення майбутнього вчителя у вигляді ієрархічної освітньої «драбини» (рис. 1):

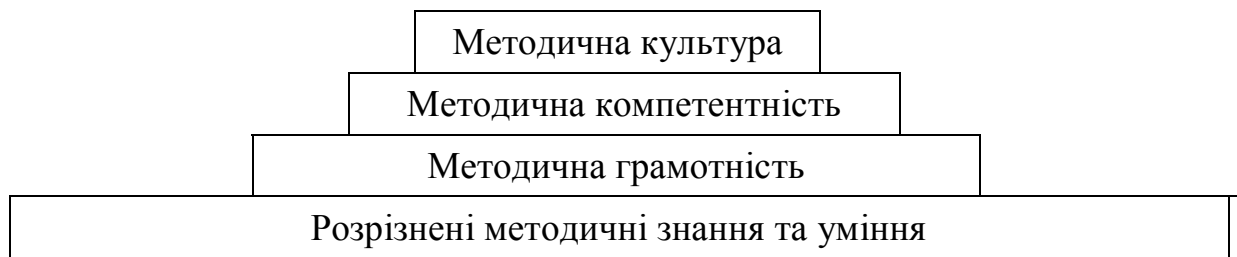


Рис. 1. Ступені методичного становлення майбутнього вчителя

Методичне становлення майбутнього вчителя біології можливе тільки за умови гармонійного поєднання біологічної та методичної підготовки, спільної діяльності викладача і студента.

Погоджуємося з І. Маловою в тому, що забезпечення безперервного становлення вчителя як суб'єкта власного розвитку стосовно його методичної діяльності можливе за таких умов: а) особистісно орієнтоване навчання на всіх етапах безперервної освіти і спрямованість учителя на його реалізацію в педагогічному процесі; б) наявність єдиного для всіх етапів неперервної освіти особистісно орієнтованого змісту методичної підготовки вчителя; в) особистісно орієнтована організація виконання студентом методичних завдань; г) забезпечення за допомогою змісту та організації роботи з ним формування методичної компетентності та відкритої пізнавальної позиції вчителя, оволодіння учителем технікою ведення діалогу з учнями [9].

Отже, методичне становлення майбутнього вчителя можливе лише в результаті єдності розвитку його професійних та особистісних якостей.

Реалізація завдань методичного становлення передбачає розв'язання майбутніми педагогами конкретних методичних задач, формування в них готовності до пошуку власного методичного стилю, визначення шляхів методичного розвитку й саморозвитку.

У наукових працях В. Монахова, О. Нижникова та В. Любичевої динаміка професійного становлення вчителя отримала назву «траєкторія» [8; 11].

Перефразовуючи А. Хуторського, зазначимо, що індивідуальна освітня траєкторія майбутніх педагогів – це персональний шлях реалізації особистісного потенціалу кожного студента [12, с. 298].

За словами Н. Зеленко, траєкторія методичного саморозвитку вчителя має базуватися на самоаналізі, рефлексії та адекватній самооцінці діяльності і враховувати професійні наміри та професійно значущі особливості особистості [7, с. 108]. Погоджуємося з дослідницею в тому, що усвідомлення власних досягнень, зони найближчого розвитку і самопроектування авторської методичної системи створює умови не лише для методичного, але й особистісно-професійного становлення майбутнього педагога.

І. Бережна констатує, що індивідуальна траєкторія професійного

розвитку – це персональна стратегія професійного зростання студента, вдосконалення його особистісних якостей, формування професійних компетенцій, що вибудовуються на основі усвідомлення і суб'єктивації професійних завдань, цінностей, норм, а також визнання унікальності особистості та створення умов для реалізації її потенціалу. Індивідуальна траєкторія професійного розвитку містить інваріантну складову (орієнтована на модель фахівця, що включає професійні компетенції) і варіативну складову (відображає особистість студента, його соціально-психологічні особливості, потреби, мотиви, інтереси і здібності) [1].

У межах пропонованого дослідження актуальною є поетапна побудова траєкторії методичного розвитку і саморозвитку майбутнього вчителя біології:

- 1) формування системи методичних знань (понятійно-сутнісний рівень);
- 2) формування системи методичних умінь (практико-діяльнісний рівень);
- 3) формування досвіду продуктивної (творчої) методичної діяльності (світоглядний рівень);
- 4) формування особистісно-ціннісного ставлення до самовдосконалення методичної діяльності (концептуальний рівень) [7, с. 245–246].

Особливе місце в реалізації індивідуальної траєкторії методичного становлення студентів належить портфолію. Створення методичного портфолію – це творчий процес, який дає змогу враховувати результати, досягнуті студентом у найрізноманітніших видах діяльності. Використання портфолію сприяє об'єктивному оцінюванню методичних здібностей майбутніх учителів біології, а також саморозвитку і самовдосконаленню студентів, формуванню в них методичних компетентностей, рефлексивних здібностей, виробленню власного методичного стилю [4].

Методичне становлення майбутніх учителів біології – це тривалий процес розвитку методичних компетенцій, усвідомлення методичних дій, самопроєктування певних видів діяльності, вироблення індивідуального методичного стилю. Під час навчання студентів у вищому навчальному закладі важливим є проєктування індивідуальної траєкторії методичного становлення, що передбачає врахування індивідуальних особливостей студентів і розроблення відповідної стратегії методичної підготовки. Студенти повинні чітко уявляти мету і завдання своєї діяльності, бачити шляхи методичного становлення та саморозвитку. Важливе значення в реалізації індивідуальної траєкторії методичного становлення студентів має портфолію.

Перспективами подальших наукових пошуків може бути розроблення системи форм і методів реалізації індивідуального підходу до методичної підготовки майбутніх учителів біології у вищому навчальному закладі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бережная И. Ф. Педагогическое проектирование индивидуальной траектории профессионального развития будущего специалиста : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.08 / Бережная Ирина Федоровна. – М., 2012. – 410 с.
2. Галустов Р. А. Профессиональное становление учителя технологии сельской школы в системе непрерывного образования : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.08 / Галустов Роберт Амбарцумович. – Армавир, 2001. – 430 с.
3. Гершунский Б. С. Философия образования : учебное пособие для студ. высших и средних пед. учеб. завед. / Б. С. Гершунский. – М. : Московский психолого-социальный институт, 1998. – 432 с.
4. Грицай Н. Б. Методичне портфоліо як засіб формування рефлексивних здібностей майбутніх учителів біології / Н. Б. Грицай // Вища освіта України. – Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». – 2011. – № 3. – Т. II. – С. 45–55.
5. Зеер Э. Ф. Личностно ориентированное профессиональное образование / Э. Ф. Зеер. – Екатеринбург : УГППУ, 1998. – 126 с.
6. Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования / Э. Ф. Зеер. – Екатеринбург : Изд-во Урал. гос. проф-пед. ун-та, 2000. – 258 с.
7. Зеленко Н. В. Взаимосвязь проектирования и самопроектирования методических компетенций в системе общетехнической и методической подготовки учителя технологи : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02, 13.00.08 / Зеленко Наталия Васильевна. – Астрахань, 2006. – 406 с.
8. Любичева В. Ф. Теоретические основы проектирования учебного процесса по курсу «Методика преподавания математики» : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Любичева Вера Филипповна. – М., 2000. – 297 с.
9. Малова И. Е. Непрерывная методическая подготовка учителя математики к осуществлению личностно ориентированного обучения учащихся : монография / И. Е. Малова. – Брянск : Издательство Брянского государственного университета, 2003. – 225 с.
10. Мешко Г. М. Вступ до педагогічної професії : навч. посіб. / Г. М. Мешко. – К. : Академвидав, 2010. – 200 с.
11. Монахов В. М. Проектирование траектории становления будущего учителя / В. М. Монахов, А. И. Нижников // Школьные технологии. – 2000. – № 6. – С. 66–83.
12. Хуторской А. В. Современная дидактика : учеб. пособие / А. В. Хуторской. – 2-е издание, переработанное. – М. : Высшая школа, 2007. – 639 с.